

PRAWO

W poszukiwaniu efektywnych mechanizmów
ochrony praw osób dotkniętych współczesnymi
konfliktami zbrojnymi

NA STRAŻY POKOJU

Autorki/Autorzy

Anna Adamska-Gallant

Barbara Błońska

Sylvia Gregorczyk-Abram

Patrycja Grzebyk

Andriy Kosylo

Kaja Kowalczevska

Hanna Kuczyńska

Paweł Wiliński

Katarzyna Wiśniewska (red.)

Skróty

CAHVIO	Komitet Ad Hoc ds. zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej
EKPC	Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dn. 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284 ze zm.
ENA	europejski nakaz aresztowania
ETPCz	Europejski Trybunał Praw Człowieka
INTERPOL	Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnej
KNZ	Karta Narodów Zjednoczonych, Dz.U. 1947, nr 23, poz. 90
Kodeks karny, k.k.	Ustawa z dn. 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 2025, poz. 383, tekst jedn.
Kodeks postępowania karnego, k.p.k.	Ustawa z dn. 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. 2025, poz. 46, tekst jedn. ze zm.
Konwencja stambulska	Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, Dz.U. 2015, poz. 961 ze zm.
MTJK, MTKY	Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii

Skróty

MTK	Międzynarodowy Trybunał Karny
MTKR	Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy
MTS	Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości
ONZ	Organizacja Narodów Zjednoczonych
RB	Rada Bezpieczeństwa ONZ
SA	sąd apelacyjny
SIS	System Informacyjny Schengen
SN	Sąd Najwyższy
Statut MTK, Statut Rzymski	Rzymski statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dn. 17 lipca 1998 r., Dz.U. 2003, poz. 708
UE	Unia Europejska
ukraiński kodeks karny, u.k.k.	ukraiński kodeks karny z 2001 r., Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III [Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131]

Prawo na straży pokoju – powolny marsz w stronę implementacji zakazu agresji

<https://doi.org/10.60677/kipk9788397470071.1>

Patrycja Grzebyk

dr hab., prof. UW, Uniwersytet Warszawski
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4022-7018>

1. Jurysdykcja wojny i pokoju – uwagi wstępne

Utrzymanie czy też przywrócenie pokoju i bezpieczeństwa jest głównym zadaniem Organizacji Narodów Zjednoczonych¹, którym obarczono Radę Bezpieczeństwa oraz Zgromadzenie Ogólne – organy z definicji polityczne i podejmujące decyzje, opierając się na kryteriach politycznych. W ramach ONZ jednym z głównych organów jest również Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, ale nie ma on obowiązkowej jurysdykcji, dlatego też, biorąc pod uwagę liczne ograniczenia w deklaracjach państw uznających jurysdykcję Trybunału oraz stosunkowo niewielką liczbę klauzul sądowych w traktatach regulujących kwestię bezpieczeństwa (z Kartą Narodów Zjednoczonych włącznie), rola Trybunału w kontekście pokoju i bezpieczeństwa jest dość ograniczona.

¹ Zob. preambuła oraz art. 1 KNZ, Dz.U. 1947, nr 23, poz. 90 ze zm.

Niemniej jednak problem pokoju i wojny uległ i ulega stopniowej jurdyzacji, gdyż większość państw bardziej ufa ukształtowanym wspólnie normom prawnym, widząc w prawie gwarancję swojego istnienia, niż politycznym decyzjom podejmowanym przez kilka wielkich mocarstw. Proces jurdyzacji problemu wojny i samej agresji jest szczególnie widoczny od początku XX w., kiedy to podjęto wysiłki na rzecz ustanowienia zasady pokojowego rozwiązywania sporów² i zaczęto rozwijać sądownictwo międzynarodowe³. W Pakcie Ligi Narodów członkowie Ligi zobowiązywali się chronić integralność terytorialną przed zewnętrzną agresją (art. 10), a w Pakcie Brianda-Kellogga państwa potępiły uciekanie się do wojny celem załatwiania sporów międzynarodowych i wyrzekły się jej jako narzędzia polityki narodowej w ich wzajemnych stosunkach (art. I)⁴.

W okresie międzywojennym starano się zdelegalizować agresję i ją zdefiniować. Niestety zakaz agresji nie mógł być skuteczny, jeśli państwa nie były w stanie przystać na to, co agresją jest, a co nie jest, a sam Pakt Ligi Narodów przewidywał szereg wyjątków od zakazu użycia siły w stosunkach międzynarodowych (art. 11–17). Jedyne na szczeblu regionalnym w Europie Środkowo-Wschodniej udało się wypracować definicję napaści i agresora⁵, przy czym nie uchroniło to państw regionu od agresji ze strony ZSRR, który również związał się ową definicją⁶.

Wysiłki na rzecz delegalizacji agresji były podejmowane także na szczeblu krajowym. Wzorując się na regulacji polskiego Kodeksu

2 Zob. Konwencja haska z 1907 r. o pokojowym rozwiązywaniu sporów, Dz.U. 1930, nr 9, poz. 64.

3 Na podstawie I konwencji haskiej z 1899 r. utworzono Stały Trybunał Rozjemczy/Arbitrażowy, < <https://docs.pca-cpa.org/2016/01/1899-Convention-for-the-Pacific-Settlement-of-International-Disputes.pdf> >, dostęp: 20 sierpnia 2025 r.; natomiast na podstawie art. 14 Paktu Ligi Narodów powołano w 1922 r. Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej, Dz.U. 1923, nr 106, poz. 839.

4 Traktat Przeciwojenny, podpisany w Paryżu dn. 27 sierpnia 1928 r., Dz.U. 1929, nr 63, poz. 489.

5 Zob. np. Konwencja londyńska o określeniu napaści z dn. 3 lipca 1933 r., Dz.U. 1933, nr 93, poz. 712.

6 Charakterystyczne, że ZSRR został usunięty z Ligi Narodów dopiero w odpowiedzi na agresję na Finlandię. Kwestia agresji na Polskę została zignorowana w LN, co skwapliwie przypomina obecnie Federacja Rosyjska (Tweet @rusemb_pl z 17 września 2024 r., < https://x.com/rusemb_pl/status/1836043953100968303 >, dostęp: 20 sierpnia 2025 r.), wskazując, że 17 listopada 1939 r. ZSRR jedynie ratował ludność ówczesnych regionów wschodniej Polski przed ludobójstwem, a działania te nie zostały uznane przez Londyn czy Paryż za agresję.

karnego z 1932 r. (art. 113)⁷, poszczególne państwa zaczęły kryminalizować propagandę wojenną⁸, czym wskazywały również, że samo prowadzenie wojny agresywnej uznają za działania kryminalne⁹.

Niestety powyższe zmiany w prawie międzynarodowym i krajowym nie zapobiegły wybuchowi II wojny światowej. Wojna zmusiła szereg państw – przede wszystkim mniejsze i średnie jak Polska – do przywołania prawa jako oręża w walce o trwałą pokój¹⁰. Państwa te zdając sobie bowiem sprawę, że wobec skali naruszeń prawa międzynarodowego przez Niemcy i ich sojuszników muszą być wykute nowe zasady prawa międzynarodowego, podjęły wielokierunkowe wysiłki na rzecz wprowadzenia szerokiego zakazu użycia siły oraz zbrodni, które zazwyczaj towarzyszą złamaniu tegoż zakazu (zbrodnie wojenne oraz zbrodnie przeciwko ludzkości) i określenia konsekwencji naruszeń zarówno dla państwa, jak i osób indywidualnych. Przykładowo więc Polska zaangażowała się nie tylko w negocjacje prowadzące do wypracowania zasad odpowiedzialności za wojnę agresywną w prawie międzynarodowym¹¹, ale także wprowadziła przepisy dotyczące odpowiedzialności za agresję do swojego prawa krajowego¹² i podjęła wysiłki (nieporównywalne z innymi państwami), aby winnych agresji osądzić¹³.

Nowy porządek międzynarodowy oznaczał przyjęcie Karty Narodów Zjednoczonych z jej art. 2 ust. 4 zakazującym nie tylko użycia siły zbrojnej, ale nawet groźby użycia takiej siły; osądzenie szeregu osób za wojnę agresywną zarówno przed trybunałami międzynarodowymi (Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym w Norymberdze oraz Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu w Tokio), jak i krajowymi; przyjęcie zasad norymberskich, które przewidują odpowiedzialność jednostki za zbrodnie przeciwko pokojowi, zbrodnie przeciwko ludzkości i zbrodnie wojenne¹⁴. Musiało jednak upłynąć kilka kolejnych

7 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U.R.P. 1932, nr 60, poz. 571.

8 Więcej w P. Grzebyk, B. Krzan, K. Wierczyńska, *Polski...*, s. 288 i n.

9 W. Makowski, *Kodeks...*, s. 380.

10 M. Fleming, *In the Shadow...*, *passim*; D. Uczkiewicz, *Problem...*, *passim*.

11 P. Grzebyk, B. Krzan, K. Wierczyńska, *Polski...*, s. 77 i n.

12 Zob. Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 30 marca 1943 r. o odpowiedzialności karnej za zbrodnie wojenne, Dz.U. 1943, nr 3, poz. 6.

13 Zob. m.in. G. Finder, A. Prusin, *Justice...*, *passim*.

14 Komisja Prawa Międzynarodowego, *Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal*, „Yearbook of International Law” 1950, vol. II, § 97.

dekad, aby państwa zechciały stosować zasady norymberskie nie tylko do zwyciężonych, ale do obywateli wszelkich państw.

Powyzsze osiągnięcia okazały się jednak niewystarczające, aby zapobiec kolejnym przypadkom agresji. W 2014 r. wraz z okupacją i aneksją Krymu rozpoczęła się agresja Rosji na Ukrainę. W 2022 r. doszło do eskalacji wraz z inwazją na Ukrainę i systematycznym użyciem różnego rodzaju broni na terytorium Ukrainy i okupacją oraz aneksją części jej terytorium. Społeczność międzynarodowa przypomniała sobie, że nadal trzeba walczyć o egzekwowanie norm dotyczących zakazu użycia siły i odpowiedzialności za agresję.

W niniejszym rozdziale zostanie przedstawiony po pierwsze zakres zakazu agresji (jako działania państwa); po drugie, zakres kryminalizacji zbrodni agresji (jako czynu osoby indywidualnej); po trzecie, zostaną ukazane wysiłki na rzecz rozliczenia agresji Rosji na Ukrainę; po czwarte, będą wskazane niezbędne działania, jakie muszą być podjęte, aby normy dotyczące odpowiedzialności za agresję wzmocnić na przyszłość. Choć artykuł odnosi się także do innych głównych zbrodni międzynarodowych niż zbrodnia agresji, to jednak są one potraktowane marginalnie, biorąc pod uwagę ograniczenia niniejszej publikacji.

2. Zakaz agresji

Wraz z rozpoczęciem działalności przez Organizację Narodów Zjednoczonych wysiłki społeczności międzynarodowej raz jeszcze zostały skierowane na zapobieżenie aktom agresji – które to zostały uznane za najgroźniejszą formę naruszenia zakazu użycia siły i zagrożenia dla pokoju¹⁵. Choć to na Radzie Bezpieczeństwa spoczywa główna odpowiedzialność za utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa (art. 24 KNZ), realia zimnej wojny dowiodły, że i Zgromadzenie Ogólne może przyczynić się do wzmocnienia systemu bezpieczeństwa. Zgodnie z wolą Zgromadzenia, Komisja Prawa Międzynarodowego podjęła wysiłki na rzecz zdefiniowania agresji, uwieńczone w 1974 r. przyjęciem przez

15 Rozdział VII KNZ jest zatytułowany „Akcja w razie zagrożenia pokoju, naruszenia pokoju i aktów agresji”. Rada Bezpieczeństwa zazwyczaj nie używa terminu „akt agresji”, lecz preferuje „zagrożenie pokoju” jako bardziej neutralny i mniej stygmatyzujący. Agresja została uznana za najpoważniejsze naruszenie zakazu użycia siły przez MTS w wyroku z 27 czerwca 1986 r. w sprawie militarnych i paramilitarnych działań w i przeciwko Nikaragui (Nikaragua v. USA), I.C.J. Reports 1986, s. 14, § 195.

Zgromadzenie rezolucji nr 3314, w której jako agresję określono „użycie siły zbrojnej przez państwo przeciwko suwerenności, integralności terytorialnej lub niezależności politycznej innego państwa, lub w jakikolwiek inny sposób niezgodny z Kartą Narodów Zjednoczonych”. Rezolucja precyzowała, że użycie siły zbrojnej przez dane państwo jako pierwsze jest *prima facie* dowodem na agresję, ale RB może uwzględnić inne okoliczności przy ocenie, czy doszło do agresji lub nie. Tej ogólnej definicji agresji towarzyszyła lista aktów agresji, których poszczególne elementy czasem budziły wątpliwości (jak np. potraktowanie okupacji lub aneksji jako osobnych aktów agresji obok inwazji). Niemniej jednak trzon definicji zaaprobowanej przez ZO w 1974 r. nie budzi większych sporów. W prawie międzynarodowym agresja oznacza więc zawsze użycie siły zbrojnej (czy to na lądzie, na morzu, czy w powietrzu, w kosmosie czy w cyberprzestrzeni)¹⁶ przez jedno państwo przeciwko drugiemu państwu (dlatego też atak terrorystyczny dokonany przez daną grupę zbrojną, jeśli nie da się go przypisać państwu, nie jest kwalifikowany jako agresja).

Dokonanie agresji uprawnia państwo ofiarę do samoobrony indywidualnej lub zbiorowej w takim zakresie, jaki jest konieczny do odparcia agresora (art. 51 KNZ). Ponieważ agresja stanowi czyn niezgodny z prawem międzynarodowym, to państwo, które dokonało agresji, ma nie tylko jej zaprzestać i dać gwarancję, że do podobnych czynów nie dojdzie w przyszłości, ale jest zobowiązane do pełnego odszkodowania, co oznacza nie tylko restytucję (wycofanie się z zajętych terenów, zwrot zagrabionych dóbr, odbudowę zniszczonych budynków), ale także, gdy to konieczne, kompensację wszelkich innych szkód (np. wypłatę sum pieniężnych za każde utracone w wyniku agresji życie czy uszczerbek na zdrowiu) oraz satysfakcję, która w przypadku agresji może przejawiać się nie tylko w przeprosinach i przyznaniu pewnych faktów, ale np. udostępnieniem archiwów czy budowie memoriałów, wspólnym opracowaniu historii konfliktu itp.¹⁷

16 Zob. np. rezolucja ZO, A/RES/79/1 (The Pact for the Future) z 22 września 2024 r., § 33.

17 Zob. Komisja Prawa Międzynarodowego, Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001, „Yearbook of the International Law Commission” 2001, vol. II, Part Two, art. 28–37. Zob. również W. Czaplński, *Odpowiedzialność...*, s. 156 i n.

Zakaz agresji jest uznawany za normę peremptoryjną (*ius cogens*)¹⁸, a zatem w przypadku jego poważnego naruszenia inne państwa trzecie mają nie tylko zakaz wspierania agresora (co jest samo w sobie również czynem niezgodnym z prawem międzynarodowym rodzącym odpowiedzialność odszkodowawczą)¹⁹, ale mają obowiązek podjęcia działań na rzecz zakończenia agresji i nieuznawania jej skutków. To w praktyce oznacza niemożność uznania nabytków terytorialnych (tym samym nie można na nowych mapach oznaczać danego terytorium jako należącego do agresora; oficjalne delegacje państwowe nie mogą uczestniczyć w spotkaniach na terenach okupowanych; nie można też prowadzić wymiany handlowej, jeśli miałyby ona oznaczać handel towarami z terenów okupowanych itp.²⁰), a także współdziałanie z organizacjami międzynarodowymi na rzecz wprowadzenia przeciwdziałań wobec agresora, które jednak z definicji muszą ustać, gdy agresja i jej skutki ustaną²¹. Z powyższych obowiązków można wywieść, że jeśli państwa mają doprowadzić do zakończenia agresji, to logiczne jest również, że będą ścigać winnych zbrodni agresji, a przynajmniej współdziałać w tym zakresie z innymi państwami lub instytucjami międzynarodowymi, i w ten sposób wykorzystywać efekt prewencyjny prawa karnego.

3. Kryminalizacja agresji i innych zagrożeń dla pokoju

Niewątpliwie agresja jest obecnie zakazana w prawie międzynarodowym, a jej główny trzon definicji nie budzi wątpliwości, jednak od czasu

18 Zob. Komisja Prawa Międzynarodowego, Draft conclusions on identification and legal consequences of peremptory norms of general international law (*ius cogens*), „Yearbook of the International Law Commission” 2022, vol. II, Part Two, Annex; Komisja Prawa Międzynarodowego, *komentarz...*, s. 112; C. Mik, *ius cogens...*, s. 223 i n.

19 Komisja Prawa Międzynarodowego, Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001, „Yearbook of the International Law Commission” 2001, vol. II, Part Two, art. 16.

20 Zob. MTS, opinia doradcza z 19 lipca 2024 r. w sprawie konsekwencji prawnych wynikających z polityk i praktyk Izraela na palestyńskich terytoriach okupowanych, włączając wschodnią Jerozolimę, § 278, < <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/186/186-20240719-adv-01-00-en.pdf> >, dostęp: 20 sierpnia 2025 r.

21 Komisja Prawa Międzynarodowego, Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001, „Yearbook of the International Law Commission” 2001, vol. II, Part Two, art. 22, 49–54.

przyjęcia Karty Norymberskiej w 1945 r.²² musiało minąć kilka dekad, aby powstał trybunał, który mógł sądzić zbrodnię agresji. Powołane przez Radę Bezpieczeństwa ONZ Międzynarodowe Trybunały Karne dla byłej Jugosławii oraz Rwandy nie miały w swojej jurysdykcji zbrodni agresji, gdyż dotyczyły konfliktów, które przynajmniej początkowo miały charakter wewnętrzny (a jak wspomniano wyżej, o agresji mówimy jedynie w przypadku konfliktu międzynarodowego). Tuż po ich powołaniu rozpoczęły się negocjacje Statutu Rzymskiego Międzynarodowego Trybunału Karnego, który swą jurysdykcją miał w założeniu objąć również zbrodnię agresji. Jednak negocjacje w Rzymie pokazały, że kiedy dana norma może mieć teoretycznie zastosowanie do wszystkich, zaczynają się budzić wątpliwości. W czasie wielotygodniowych negocjacji rzymskich nie udało się uzgodnić definicji zbrodni agresji i warunków wykonywania jurysdykcji nad zbrodnią agresji, a i pozostawienie samej zbrodni agresji w art. 5 Statutu stało pod znakiem zapytania. Ostatecznie, aby nie zaprzepaszczą dorobku norymberskiego, zdecydowano się zbrodnię agresji pozostawić w jurysdykcji MTK, ale Trybunał nie mógł sądzić zbrodni agresji, dopóki państwa nie uzgodniły definicji zbrodni agresji i warunków jej sądenia. Do takiego uzgodnienia doszło wraz z przyjęciem poprawek w Kampali na konferencji przeglądowej w 2010 r.²³ Wieloletnie negocjacje dowiodły, że państwa nie są w stanie zgodzić się na definicję agresji, która odbiegałaby od tej przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne w 1974 r. Dodatkowo jednak doprecyzowano m.in., że zbrodnia agresji jest zbrodnią liderów, tj. może być popełniona wyłącznie przez „osobę zajmującą pozycję pozwalającą na sprawowanie efektywnej kontroli nad politycznymi lub militarnymi działaniami państwa lub też nimi kierowanie”; że tylko niektóre akty agresji mogą być ścigane przez Trybunał, a mianowicie takie, które przez „swoją charakter, wagę lub skalę w sposób oczywisty naruszają Kartę Narodów Zjednoczonych”²⁴. Postanowiono też przyznać pewne uprawnie-

22 Porozumienie międzynarodowe w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej, podpisane w Londynie dn. 8 sierpnia 1945 r., Dz.U. 1947, nr 63, poz. 367.

23 Rezolucja Konferencji Przeglądowej Statutu Rzymskiego, RC/Res.6 z dn. 11 czerwca 2010 r.

24 Artykuł 8bis Statutu MTK, Poprawki do Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzonego w Rzymie dn. 17 lipca 1998 r., przyjęte podczas konferencji rewizyjnej w Kampali (rezolucje nr 5 i 6) w dn. 10 i 11 czerwca 2010 r., Dz.U. 2018, poz. 1753.

nia Radzie Bezpieczeństwa, do której prokurator musi się zwrócić o ocenę sytuacji, zanim rozpocznie postępowanie z własnej inicjatywy albo na wniosek państwa. Milczenie Rady Bezpieczeństwa (wysokie prawdopodobieństwo ze względu na prawo weta stałych członków RB, tj. Chin, Francji, Rosji, Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii) wstrzymuje prokuratora jedynie przez sześć miesięcy. Po tym czasie może on rozpocząć postępowanie po uzyskaniu zgody Wydziału Przesądowego MTK.

W Kampali zdecydowano jednak, że ostateczna decyzja o uruchomieniu jurysdykcji MTK ma nastąpić w 2017 r., zwłaszcza że państwa nie były przekonane co do tego, czy rzeczywiście ratyfikacja odpowiednich poprawek musi nastąpić ze strony zarówno agresora, jak i jego ofiary, aby Trybunał mógł sądzić zbrodnię agresji. Tę kwestię rozstrzygnięto, pod presją przede wszystkim Wielkiej Brytanii i Francji, w Nowym Jorku w 2017 r., gdzie potwierdzono, że Trybunał, aby móc wykonywać jurysdykcję nad zbrodnią agresji, musi najpierw zweryfikować, czy zarówno państwo agresor, jak i państwo ofiara ratyfikowały poprawki do Statutu MTK dotyczące zbrodni agresji. Takie rozwiązanie oznacza maksymalne zminimalizowanie możliwości sądenia zbrodni agresji przez Trybunał, o ile danej sytuacji nie przekaże do Trybunału Rada Bezpieczeństwa. Jeśli bowiem RB przekaże daną sytuację, Trybunał może sądzić obywatela każdego państwa świata.

Powyższe oznacza wprowadzenie innych zasad jurysdykcyjnych niż w przypadku zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludzkości czy zbrodni ludobójstwa, które może sądzić MTK. W przypadku bowiem innych zbrodni niż zbrodnia agresji Trybunał może je sądzić, jeśli zostały popełnione przez obywatela państwa strony, albo gdy dopuścił się ich ktokolwiek na terytorium państwa strony. Dodatkowo państwo składając deklarację na podstawie art. 12 ust. 3 Statutu MTK, może uznać jurysdykcję Trybunału i wówczas powyższe zasady obejmują także takie państwo – dotyczy to oczywiście tylko innych zbrodni niż zbrodnia agresji.

Formalnie państwa strony statutu MTK zdecydowały, że od 17 lipca 2018 r.²⁵ Trybunał będzie mógł wykonywać jurysdykcję nad zbrodnią agresji, ale biorąc pod uwagę, że według stanu na 10 czerwca 2025 r. stronami poprawek dot. zbrodni agresji jest tylko 49 państw, faktyczne

²⁵ Zob. rezolucja Zgromadzenia Państw Stron nr ICC-ASP/16/Res. 5 z dn. 14 grudnia 2022 r.

możliwości osądzenia przez Trybunał jakiegokolwiek zbrodni agresji są niewielkie.

Międzynarodowy Trybunał Karny nie jest jedyną instytucją, która może ścigać zbrodnię agresji. Taką możliwość mają również sądy krajowe, o ile zbrodnia agresji jest implementowana do krajowego porządku prawnego, co w wielu państwach nastąpiło pod wpływem poprawek z Kampali. Problem jednak polega na tym, że jeśli rzeczywiście przychylimy się do opinii, że zbrodni agresji mogą dopuścić się jedynie najwyżsi funkcjonariusze państwa, to przy próbie osądzenia winnych zbrodni agresji dokonanej przez inne państwo sądy krajowe muszą zmierzyć się z problemem immunitetu osoby fizycznej będącego pochodną immunitetu państwa. Ów immunitet ma dwa wymiary – materialny (osoba nie może odpowiadać karnie za działania, które są *de facto* działaniami państwa, nawet jeśli przestaje pełnić daną funkcję) i personalny (osoba nie może odpowiadać karnie ze względu na sprawowaną w danym momencie funkcję, co ma umożliwić normalne funkcjonowanie stosunków międzynarodowych).

Szereg państw, w tym Polska, argumentuje, że agresja nie może być objęta immunitetem materialnym, nie jest bowiem typową działalnością państwa, która powinna być chroniona immunitetem. Niemniej jednak niektóre państwa wyrażały wątpliwości, czy agresja rzeczywiście powinna być ujęta na liście zbrodni, które nie są objęte immunitetem²⁶.

Nawet jednak, jeśli dane państwo przychyli się do opinii, że immunitet materialny nie obejmuje działań kwalifikowanych jako zbrodnia agresji, w przypadku osób pełniących obecnie najwyższe funkcje państwowe sądy krajowe są zmuszone respektować immunitet personalny przynajmniej wobec tzw. trojki (szefa państwa, szefa rządu, ministra spraw zagranicznych), co potwierdził Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w swoim wyroku z 2002 r.²⁷ Zgodnie z przywołanym wyrokiem organy innego państwa już przez samo wydanie nakazu aresztowania naruszają normy dotyczące immunitetu.

26 Zob. Komisja Prawa Międzynarodowego, Immunity of State officials from foreign criminal jurisdiction. Comments and observations received from Governments, UN Doc. A/CN.4.771, Add.1 oraz Add.2, 7 maja 2024 r.

27 Wyrok MTS z 14 lutego 2002 r. w sprawie nakazu aresztowania z 11 kwietnia 2000 r. (Demokratyczna Republika Konga v. Belgia), ICJ Reports 2002, s. 3, § 59 i n.

Obecnie ważą się losy, w którą stronę rozwiną się normy prawa międzynarodowego dotyczące immunitetów. Trzeba będzie m.in. rozstrzygnąć, czy immunitet oznacza również nietykalność wykluczającą przekazanie danej osoby do Międzynarodowego Trybunału Karnego. Polski głos w tej sprawie powinien być szczególnie mocny, gdyż to właśnie Polska w czasie II wojny światowej domagała się wpisania Hitlera na listę zbrodniarzy wojennych i to właśnie Polska osądziła szereg oficjeli nazistowskich za udział w zbrodni przeciwko pokojowi²⁸. Tym samym możemy wskazać na ważne precedensy, które powinny być wzięte pod uwagę przy ocenie wiążącego prawa międzynarodowego nie tylko o charakterze traktatowym, ale zwyczajowym.

4. Agresja przeciwko Ukrainie – dotychczasowe działania prawne

Eskalacja agresji przeciwko Ukrainie skłoniła to państwo do podjęcia działań na rzecz rozliczenia Rosji przed różnymi organami międzynarodowymi, m.in. Europejskim Trybunałem Praw Człowieka czy Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości. Postępowania te są o tyle nietypowe, że obserwujemy w nich bezprecedensową liczbę interwencji oraz próbę wykorzystania nieoczywistych podstaw prawnych (jak Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa²⁹), by wykazać bezprawność użycia siły przez Federację Rosyjską.

Równoległe do działań mających na celu wyegzekwowanie odpowiedzialności państwa, Ukraina dopominała się o utworzenie Specjalnego Trybunału ds. Agresji. Utworzenie takiego trybunału jest konieczne, gdyż MTK nie ma jurysdykcji nad zbrodnią agresji, której dopuścili się rosyjscy i białoruscy³⁰ obywatele na terytorium Ukrainy, gdyż Rosja oraz Białoruś nie są stronami Statutu MTK (Ukraina od października 2024 r. jest stroną Statutu oraz poprawek dotyczących zbrodni agresji, a wcześniej przyjęła dwie deklaracje uznające jurysdykcję Trybunału), a na przekazanie sytuacji do Trybunału przez Radę Bezpieczeństwa nie

28 Więcej zob. P. Grzebyk, B. Krzan, K. Wierczyńska, *Polski...*, s. 150 i n.

29 Dz.U. 1952, nr 2, poz. 9.

30 Warto zaznaczyć, że zgodnie z rezolucją Zgromadzenia Ogólnego nr 3314 z dn. 14 grudnia 1974 r. aktem agresji jest umożliwienie przez państwo wykorzystania swojego terytorium przez drugie państwo do dokonania aktu agresji na państwo trzecie – z takim przypadkiem mieliśmy do czynienia w 2022 r., kiedy to atak sił rosyjskich na Ukrainę nastąpił również z terytorium Białorusi.

można liczyć ze względu na pewne weto ze strony Rosji. Zgodnie też z wcześniejszymi rozważaniami sądy ukraińskie nie mogą ścigać prezydenta Rosji lub Białorusi ani innych wysokich przedstawicieli państwa rosyjskiego czy białoruskiego za agresję bez naruszenia prawa międzynarodowego, tj. obowiązku poszanowania immunitetu personalnego. Tylko więc kolejny trybunał międzynarodowy daje możliwość osądzenia najwyższych przedstawicieli państwa rosyjskiego. Trudno oczekiwać, że Federacja Rosyjska będzie współpracować z takim trybunałem, niemniej jednak już samo wydanie nakazów aresztowania stanowiłoby dodatkową presję na Rosję i jej władze, aby powstrzymały się przed dalszymi aktami agresji i byłoby wyraźnym sygnałem, że zbrodnia agresji musi wiązać się z próbą pociągnięcia do odpowiedzialności karnej.

Ściganie trojki nie powinno być jednak jedynym celem trybunałów międzynarodowych i krajowych. Szereg państw (w tym Polska) rozpoczęło postępowanie w sprawie zbrodni agresji i współpracują z utworzonym w Hadze Międzynarodowym Centrum ds. Ścigania Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie. Dotychczasowe rozmowy wskazują, że prokuratorzy krajowi nie mają doświadczenia w ściganiu zbrodni agresji (mało kto miał bowiem jakkolwiek wcześniejszą styczność z tego typu postępowaniami) i nie do końca są zgodni, jak szeroki powinien być krąg osób ściganych z tytułu zbrodni agresji. Warto bowiem pamiętać, że agresja składa się z poszczególnych aktów agresji, a więc wszelkich przypadków ostrzelania, użycia broni, sprawowania władzy okupacyjnej czy przeprowadzania faktycznej i prawnej aneksji terytorium okupowanego. Zbrodnia agresji jest zbrodnią liderów, ale liderzy mogą być najwyższego, ale i średniego szczebla. Ściganie osób poniżej poziomu trojki może być kluczowe w zniechęcaniu do brania udziału w tego typu działaniach.

W dyskusji nad utworzeniem Specjalnego Trybunału ds. Agresji pojawia się argument podwójnych standardów formułowany w szczególności wobec tych, którzy zaangażowali się w agresję przeciwko Irakowi w 2003 r., a więc także wobec Polski. To z pewnością argument, z którym trzeba się zmierzyć, przypominając jednak, że jeśli chodzi o agresję przeciwko Ukrainie i możliwości sądenia winnych tejże agresji, to w regionie Europy Wschodniej mamy normy regionalne zakazujące zbrodni agresji, a zbrodnia ta jest kryminalizowana w większości państw regionu, w tym – co najważniejsze – w ukraińskim, rosyjskim

i białoruskim kodeksach karnych³¹. Ponadto trzeba wskazać, że istnieje zasadnicza różnica między użyciem siły przez USA a Rosję. Rosja dąży bowiem do trwałej aneksji terytorium obcego państwa, co nie miało miejsca w przypadku agresji na Irak. Nie można też lekceważyć tego, że od czasu inwazji na Irak normy dotyczące zbrodni agresji zdążyły się wykrystalizować i umocnić w porządku międzynarodowym (poprawki z Kampali były bowiem przyjęte w 2010 r., a więc po inwazji na Irak).

5. Konieczne kroki na przyszłość – rekomendacje dla Polski

W przypadku zbrodni agresji konieczne jest podjęcie szeregu działań, aby zbrodnia ta mogła być efektywnie ścigana zarówno przed sądami międzynarodowymi, jak i krajowymi, co jest w żywotnym interesie państwa polskiego, biorąc pod uwagę sytuację we wschodniej Europie.

Przede wszystkim należy wskazać na niską liczbę ratyfikacji poprawek do Statutu Rzymskiego, które wprowadziły możliwość sądenia przez MTK zbrodni agresji (choć warto zaznaczyć, że jest to najliczniej ratyfikowana poprawka do Statutu). Działania dyplomatyczne, presja, aby również inne państwa ratyfikowały te poprawki, ma kluczowe znaczenie, biorąc pod uwagę istniejące obecnie ograniczenia jurysdykcyjne i by potwierdzić, że kryminalizacja agresji jest odzwierciedleniem prawa zwyczajowego.

W interesie Polski jest również poparcie projektów poprawek do Statutu, które mają na celu ujednoczenie jurysdykcji Trybunału wobec wszystkich zbrodni, tak aby zbrodnia agresji mogła być ścigana także wtedy, gdy państwo nie jest stroną poprawek dot. zbrodni agresji (czy samego Statutu MTK), ale sprawcy są obywatelami państwa strony, albo w sytuacji, gdy do zbrodni agresji dochodzi na terytorium państwa strony poprawek, bez względu na to czyimi obywatelami są sprawcy³².

31 Artykuł 437 ukraińskiego Kodeksu karnego z 2001 r.; art. 353 rosyjskiego Kodeksu karnego z 1996 r., art. 122–123 białoruskiego Kodeksu karnego z 1999 r., dostępne na < <http://legislationline.org> >, dostęp: 20 sierpnia 2025 r., oraz na < <https://cis-legislation.com> >, dostęp: 20 sierpnia 2025 r.

32 Zob. np. projekt zmian do art. 15bis promowany przez The Global Campaign for Ratification and Implementation of the Kampala Amendments on the Crime of Aggression, < <https://crimeofaggression.info/gipa-proposal-to-amend-art-15bis/> >, dostęp: 20 maja 2025 r. oraz propozycja poprawki złożona przez Kostarykę, Niemcy, Sierra Leone, Słowenię i Vanuatu, < <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2025/CN.162.2025-Eng.pdf> >, dostęp: 20 maja 2025 r.

Kluczowe jest również konsekwentne wskazywanie, że zbrodnia agresji nie jest objęta immunitetem materialnym (co jest podważane przez niektóre państwa w ramach prac Komisji Prawa Międzynarodowego nad kwestią immunitetów przedstawicieli państwa od obcej jurysdykcji karnej³³). A także, że w przypadku zbrodni agresji również immunitet personalny jest ograniczony co najwyżej do tzw. trojki (głowy państwa, szefa rządu i ministra spraw zagranicznych), co jednak nie wyklucza przekazania danej osoby do trybunału międzynarodowego, który zgodnie z wyrokiem Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości nie musi respektować żadnych immunitetów czy przywilejów³⁴.

Przeszłość uczy nas, że nie można liczyć, iż ciężar osądzenia winnych zbrodni przejmą sądy międzynarodowe. Takie sądy mogą być ostatnią deską ratunku (i taką właśnie konstrukcją zastosowano przy tworzeniu MTK, wprowadzając zasadę komplementarności³⁵), jednak to na sądach krajowych ciąży główny obowiązek osądzenia zbrodni międzynarodowych. Konieczna jest więc kryminalizacja zbrodni agresji (i innych zbrodni) w prawie krajowym. W przypadku Polski ten obowiązek jest wypełniony, gdyż k.k. przewiduje w art. 117 odpowiedzialność za wszczynanie i prowadzenie wojny napastniczej (a więc zastosowano formułę norymberską, a nie tę przyjętą w Statucie MTK), zaś w kolejnych przepisach rozdziału XVI penalizuje się także inne zbrodnie międzynarodowe, choć niestety nie wszystkie. Nadal nie ma bowiem w polskim k.k. osobnej zbrodni tortur w sytuacji niekwalifikowanej jako konflikt zbrojny czy zbrodni wymuszonych zaginięć, a i definicje zbrodni ludobójstwa czy zbrodni przeciwko ludzkości odbiegają od standardów międzynarodowych, co może negatywnie wpłynąć na współpracę z innymi państwami w zakresie pomocy karnej i ekstradycji.

Ponadto ściganie zbrodni międzynarodowych, w tym zbrodni agresji, powinno być priorytetem dla polskiej prokuratury, biorąc pod uwagę, jak podstawowe wartości dla państwa polskiego są naruszane przez dokonywanie zbrodni agresji (pokój, bezpieczeństwo, w skrajnej sytuacji – istnienie państwa). Ściganie zbrodni agresji powinno odbywać się,

33 Zob. prace na temat jurysdykcji karnej rozpoczęte w 2008 r. od memorandum przygotowanego przez Sekretariat, UN. Doc. A/CN.4/596 z dn. 31 marca 2008 r.

34 Wyrok MTS z 14 lutego 2002 r. w sprawie nakazu aresztowania z 11 kwietnia 2000 r. (Demokratyczna Republika Konga v. Belgia), ICJ Reports 2002, s. 3, § 58, 61.

35 Zob. art. 1 oraz art. 17 Statutu MTK, Dz.U. 2003, nr 78, poz. 708.

obok jurysdykcji terytorialnej i personalnej, także na zasadzie jurysdykcji uniwersalnej albo jurysdykcji ochronnej (gdyż każda agresja uderza w podstawowe dla Polski interesy, tj. światowy pokój i bezpieczeństwo – na tej zresztą podstawie polska prokuratura rozpoczęła postępowanie w sprawie agresji na Ukrainę w 2022 r.). Warto przypomnieć, że już w polskim Kodeksie karnym z 1932 r. skodyfikowano zasadę jurysdykcji uniwersalnej, na podstawie której mogliśmy sądzić zbrodniarzy odpowiedzialnych za zbrodnie popełnione w innych państwach. Polska ma piękną kartę w sądeniu zbrodni agresji, biorąc pod uwagę działalność przede wszystkim Najwyższego Trybunału Narodowego, przed którym – zanim swój wyrok wydał Trybunał Norymberski – określono, czym jest zbrodnia przeciwko pokojowi i kto może za nią odpowiadać.

II wojna światowa pokazała, że skuteczność działań na rzecz wzmocnienia prawa międzynarodowego jest zwiększona, gdy jednocześnie podejmowane są działania przez legislatury, sądy, akademików oraz aktywistów. Te działania muszą toczyć się równolegle, a nie sekwencyjnie, gdyż wzajemnie się wzmacniają i tworzą odpowiednią presję do zmian na poziomie międzynarodowym i krajowym. Roli prawa nie można przeceniać, ale też nie można nie doceniać, dlatego Polska powinna priorytetowo traktować wybory do takich organów jak Komisja Prawa Międzynarodowego, gdzie są wyznaczane kierunki zmian prawa międzynarodowego. Bez członka w Komisji Polska pozycjonuje się w roli jedynie komentatora prac Komisji w ramach VI Komitetu Zgromadzenia Ogólnego (gdzie o głos trzeba rywalizować ze 192 innymi państwami), a rezygnuje z realnej możliwości wpłynięcia na zakres prac Komisji. W kontekście agresji na Ukrainę Polska powinna też reagować, gdy przykładowo w ramach spotkań w formule Arria w Radzie Bezpieczeństwa Rosja próbuje uwiarygadniać swoje uzasadnienia agresji. Każda taka próba powinna mobilizować społeczność międzynarodową do zabrania głosu, lecz Polskę szczególnie ze względu na bliskość działań wojennych, gdyż milczenie w prawie międzynarodowym może być interpretowane jako akceptacja i przyzwolenie na dalsze naruszenia.

Rola prawa w utrzymaniu pokoju nie ogranicza się jedynie do kryminalizacji agresji i jej osądzenia, ale także do wykorzystania instrumentarium pokojowego rozwiązywania sporów. Kluczowa może być więc rola Polski w toczących się i nowych postępowaniach przed Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości (nie tylko spornych, ale

także w ramach procedury wydania opinii doradczej), aby przy każdej możliwej okazji konsekwentnie wskazywać na konieczność obowiązywania i egzekwowania zakazu agresji.

Obecna wojna skłania również do zastanowienia się nad zasadami współpracy w sprawach karnych, dlatego też duże znaczenie ma ratyfikowanie Konwencji z Lublany–Hagi uzgodnionej w 2023 r., a podpisanej w 2024 r., która dotyczy międzynarodowej współpracy w sprawie ścigania ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości, zbrodni wojennych i innych zbrodni wraz z odpowiednim aneksem rozszerzającym współpracę także o zbrodnię agresji³⁶.

Warto jednak pamiętać, że ściganie zbrodni agresji nie powinno przysłonić innych celów sprawiedliwości międzynarodowej, a mianowicie ścigania także pozostałych głównych zbrodni międzynarodowych, czyli zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludzkości oraz ludobójstwa. Nie można powtórzyć błędu Norymbergi, gdzie skupienie się na zbrodni przeciwko pokojowi wpłynęło destrukcyjnie na ściganie winnych innych zbrodni międzynarodowych.

Bibliografia

- Czapliński W., *Odpowiedzialność za naruszenia prawa międzynarodowego w związku z konfliktem zbrojnym*, Warszawa 2009.
- Finder G., Prusin A., *Justice Behind the Iron Curtain: Nazis on Trial in Communist Poland*, Toronto 2018.
- Fleming M., *In the Shadow of the Holocaust: Poland, the United Nations War Crimes Commission, and the Search for Justice*, Cambridge 2022.
- Grzebyk P., Krzan B., Wierczyńska K., *Polski dorobek w zakresie międzynarodowego prawa karnego w latach 1918–2018*, Warszawa 2023.
- Komisja Prawa Międzynarodowego, *komentarz do: Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001*, „Yearbook of the International Law Commission” 2001, vol. II, part 2.
- Makowski W., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1937.
- Mik C., *Ius cogens we współczesnym prawie międzynarodowym*, w: *Aksjologia współczesnego prawa międzynarodowego*, red. A. Wnukiewicz-Kozłowska, Wrocław 2011.
- Uczkiewicz D., *Problem odpowiedzialności karnej za zbrodnie wojenne w pracach rządu polskiego na emigracji (1939–1945)*, Warszawa 2022.

36 Tekst konwencji: < <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZEZ/projekti/MLA-pobuda/The-Ljubljana-The-Hague-MLA-Convention.pdf> >, dostęp: 20 sierpnia 2025 r.

Książka łączy najwyższy poziom naukowy ze starannością w przystępnym opracowaniu niezwykle trudnych i kontrowersyjnych zagadnień. Jest opracowaniem wyjątkowo potrzebnym i wyjątkowo oczekiwanym na prawniczym rynku wydawniczym.

prof. dr hab. Mirosław Wyrzykowski
(z recenzji)

Tytuł zdradza gorzką prawdę o nieefektywności systemu ochrony prawnej ofiar wojny i innych kryzysów humanitarnych. Nie ma wątpliwości, że lektura książki nie tylko dostarczy pogłębionej wiedzy, ale stanie się również impulsem do działania — dalszej refleksji i praktycznego zaangażowania na rzecz praw ofiar zbrodni wojennych, oraz zapewnienia odpowiedzialności sprawców tych zbrodni.

adwokat Mikołaj Pietrzak
(z przedmowy)

**#WOLNE
#SĄDY**

Krakowski
Instytut
Prawa
Karnego
Fundacja

SKLEP.KIPK.PL

ISBN DRUK
978-83-974700-6-4

ISBN EBOOK
978-83-974700-7-1

CENA 99 ZŁ

